

Erzurum Sözlü Geleneğinde Yaşayan Tevrat Kaynaklı Bir Şahsiyet: Bel'âm Bin Bâ'ûrâ

A Torah-Sourced Personality Living in the Oral Tradition of Erzurum: Balam Son of Beor

Muhammet Emin
ALTINIŞIK

Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum-Türkiye
e-mail: emin.altinisik@erzurum.edu.tr

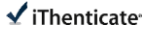

Geliş Tarihi/Received: 9.8.2023
Kabul Tarihi/Accepted: 30.9.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Muhammet Emin ALTINIŞIK
emin.altinisik@erzurum.edu.tr

Atf /Cite:
Altınışik, M. E. (2023). Erzurum Sözlü
Geleneğinde Yaşayan Tevrat Kaynaklı Bir
Şahsiyet: Bel'âm Bin Bâ'ûrâ. *Erzurum Teknik
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,
17, 128–150.

This article checked by

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-
Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Kur'an-ı Kerim insanlığa ilahi mesajı iletirken geçmiş milletlerin Allah'a karşı tutum ve davranışlarından örnekler sunmuştur. Genelde kıssa şeklinde verilen bu örneklerden insanların ders çıkarması ya da öğüt alması istenmiştir. Kıssalarda yer alan isim ve mekânlar pek çok ayette ya yer almamış ya da ikinci planda kalmıştır. İlk dönem Müslümanlarında merak uyandıran bu durum, kıssaların ayrıntılı açıklanması noktasında Müslümanları arayışa yöneltmiştir. Fazla uzağa gitmeyen Müslümanlar, aralarındaki ticaret, komşuluk ve kültürel alışverişin yoğun olduğu Yahudilerden kıssalar hakkında ayrıntılı bilgiler alarak Tevrat kaynaklı anlatıların tefsir kitaplarına girmesine sebep olmuşlardır. Tefsir kitaplarında yer alan bu anlatılar zamanla diğer İslamî eserlere intikal etmiş ve Müslümanlar arasında yazılı ve sözlü gelenek yoluyla yayılmaya başlamıştır.

Türklerin İslamiyeti kabulü ile birlikte Türk halk bilimi ürünleri de çeşitlenmiştir. Özellikle Kur'an kıssalarının tefsirinde Tevrat anlatıları motif ve konu bakımından masal, halk hikayesi ve efsanelerin yer aldığı Türk anlatı geleneğinin kaynaklarından birini oluşturmuştur.

Bel'âm bin Bâ'ûrâ kıssası da efsane/menkibe şeklinde Türk sözlü anlatı geleneği içinde yer alan Tevrat kaynaklı anlatılardan biridir. Kıssa, tefsirlerden sözlü geleneğe intikal ederek tespit edildiği kadarıyla yaklaşık dört asırdan beri Erzurum'da anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bel'âm bin Bâ'ûrâ, İsrailiyat, Halk anlatısı, Efsane, Sözlü gelenek

Abstract

While conveying the divine message to humanity, the Qur'an presented examples of the attitudes and behaviors of past nations towards Allah. People were asked to take lessons or take advice from these examples, which are generally given in the form of stories. The names and places included in the stories were either not included in many verses or remained in the second plan. This situation, which aroused curiosity among the Muslims of the first period, led the Muslims to seek a detailed explanation of the stories. Muslims, who did not go very far, got detailed information about the stories from the Jews with whom there was intense trade, neighborhood, and cultural exchange, and they caused the Torah-based narratives to be included in the interpretation books. These narrations in interpretation books were transferred to other Islamic works over time and began to spread among Muslims through written and oral traditions.

Along with the acceptance of Islam by the Turks, Turkish folklore products have also diversified. Especially in the interpretation of the Qur'anic stories, the Torah narratives have formed one of the sources of the Turkish narrative tradition, which includes fairy tales, folk tales, and legends in terms of motif and subject.

The story of Bel'âm bin Bâ'ûrâ is also one of the Torah-based narratives in the Turkish oral narrative tradition in the form of legend/parable. The story has been told in Erzurum for about four centuries, as far as it has been determined by transferring it from the interpretation to the oral tradition.

Keywords: Balam son of Beor, İsrailiyat, Folk narrative, Legend, Oral tradition

Giriş

Kur'an-ı Kerim'de en çok bahsedilen kavimlerin başında İsrailoğulları gelmektedir. Kur'an bu kavim ile ilgili olay ya da kıssalara yer verirken, genelde isim ya da şahıslar üzerinde durmayarak olay veya kıssalardan çıkarılacak derslere dikkat çekmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen kıssalardan çoğuna Tevrat'ın genişçe yer veriyor oluşundan dolayı İslamiyetin ilk dönemlerinde Yahudilerle birlikte yaşayan ve onlarla etkileşim halinde olan Müslümanların, Kur'an kıssalarını Yahudilerin verdiği bilgilerle genişlettiği görülmektedir (Aydar, 2013: 94). Bu durum İslam literatüründe "İsrâiliyat" kavramının doğmasına (Hatiboğlu, 2001: 195) ve tefsir kitaplarındaki kıssalar hakkında Tevrat kaynaklı bilgiler verilmesine yol açmaktadır.

Özellikle peygamber kıssalarının kaynaklık ettiği anlatılarda yer, zaman ve isimlerin belirgin hale gelmesi dinî metinlerin edebî dönüşümünü de akla getirmektedir. Bu cümleden olarak kutsal kitaplarda anlatılan peygamber kıssalarının Müslümanlar arasındaki edebî dönüşümleri üzerinde en büyük faktörün tefsir kitapları olduğu bir gerçektir (Daşdemir, 2016: 14). Dönüşümlerin temel dayanak noktasında ise Tevrat menşeli anlatıların olduğu görülmektedir. Tefsir kitaplarında yer alan kıssalara ait anlatılar, asıl konudan sapmadan Müslümanların muhayyilesinde mekân ve isim değişikliğine uğrayarak sözlü gelenek içinde çeşitli efsane ve halk hikâyelerine kaynaklık etmektedir. Bu açıdan Türk-İslam kültür dairesi içinde Anadolu'nun pek çok bölgesinde bu tarz efsanelerin izlerini sürmek mümkündür. Bunlardan biri de Erzurum'da anlatılan Bel'âm b. Bâ'ûrâ kıssasıdır. Kur'an-ı Kerim'in Araf Suresi 175 ve 176. ayetlerinde bahsedilen fakat ismi bildirilmeyen; başta salih bir kul iken nankörce davranarak sapkınlığa düşen ve Allah'ın katından kovulan biri olarak tasvir edilen bu kişi, Yahudi ve İslam yazılı kaynaklarında yer alan ismi ile Beor oğlu Balam, Bel'âm b. Bâ'ûrâ'dır. Erzurum sözlü kültüründe ise Belamı Baur, Bilam, Bilam bin Baur, Belam bin Baur olarak yer almaktadır.

Bu makalede, Türk anlatı geleneği içinde yer alan Bel'âm bin Bâ'ûrâ kıssasının yazılı ve sözlü kaynakları tespit edilecektir. Daha sonra Erzurum sözlü geleneğinde yer alan Bel'âm bin Bâ'ûrâ efsanesi ile mezar yeri hakkında inanış ve uygulamalar değerlendirilerek efsanenin Türk kültüründeki yeri ve önemi ortaya konacaktır.

Tevrat, İncil ve İsrail Kaynaklarında Bel'âm b. Bâ'ûrâ

Tevrat, Bel'âm b. Bâ'ûrâ hakkında geniş bilgiler vermektedir. Bel'âm, Beor oğlu Balam ismi ile Tevrat'ta dokuz yerde falcı (Çölde Sayım/22) ve kâhin (Yeşu/13); İncil'de bir yerde peygamber (Petrus'un ikinci mektubu) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bunların dışında Yaratılış (36), I. Tarihler (1) bölümlerinde geçen ve Edom kralı olduğu belirtilen Beor oğlu Bala diye bir kişi daha vardır (Kutsal Kitap, 2009: 38; 424). Tevrat'ta ve İncil'de Beor oğlu Balam şu şekilde anlatılmaktadır:

Çölde Sayım (22-26) bölümünde Moav kralı Balak, Fırat Nehri'nin kıyısında Amav ülkesindeki Petor'da yaşayan Beor oğlu Balam'ı ülkesine davet eder. İsrailoğulları'ndan ülkesini korumak için Beor oğlu Balam'dan İsrailoğulları'na lanet etmesini ister. Falcılık ücretini alıp Beor oğlu Balam'ın yanına gelen Midyan ve Moav ileri gelenleri Balak'ın mektubunu ona iletirler. Balam, gelenleri misafir eder ve Tanrı'dan gelecek bilgi üzerine cevabını vereceğini söyler. Tanrı Balam'a onlarla gitmemesini ve İsrailoğulları'na lanet okumamasını çünkü onların kutsanmış olduğunu bildirir. Balam, gelenlere durumu anlatır ve Balak'ın adamlarını yurtlarına gönderir. Balak, bu sefer daha saygın kişileri Balam'a gönderir. Balam gelenlere Tanrı'dan gelecek buyruk üzerine hareket edeceğini söyler. Tanrı, Balam'a onlarla gitmesini fakat ne derse onu yapmasını söyler. Balam sabah eşeğine palan vurur ve Moavlılarla yola çıkar. Tanrı bu duruma öfkelenir ve bir melek engel olmak için eşeğin önünü keser. Eşek bu sebeple durur. Eşek her durduğunda Balam eşeği döver, sonunda eşeğin önündeki meleği görür ve secdeye kapanır. Melek, Balam'a eşeği neden dövdüğünü, gittiği yolun kendisini yıkıma götürdüğünü söyler. Balam günah işlediğini ve dönmek istediğini bildirir. Melek onun Moavlılarla gideceğini ve sözünden dışarı çıkmamasını ister. Balam Balak'a varınca Tanrı Balam'a söyleyeceklerini bildirir. Balam Tanrı'nın söylediklerini Moav önderlerine ve Balak'a söyler. Balak, düşmanlarına lanet okuması için getirdiği Balam'ın onları kutsadığını belirtir. Balam da Tanrı'nın isteği dışında bir şey yapamayacağını Balak'a anlatır. Balam Tanrı'dan gelen üç

bildiriyi de okur. Balak, Balam'a kızar ve ödül vermeyeceğini ifade eder. Balam, İsrailoğulları'nın Balak'ın halkına neler yapacağını anlatan dördüncü bildiriyi iletir ve evine döner. İsrailoğulları Şittim'de iken Moavlı kadınlar ile zina ederler. Kâhin Harun'un oğlu Elazar oğlu Pinehas, zina eden kadın ve adamı mızrakla öldürür. Böylece günahattan dolayı ortaya çıkan hastalık diner. Bu hastalıktan yirmi dört bin kişi ölür. Moav Rab tarafından İsrailoğulları'na pay edilir (Kutsal Kitap, 2009: 163-170). Çölde Sayım (31) *Midyanlılardan öç alınıyor* kısmında Moavlı kadınlar Balam'ın nasihatine uyarak İsrailoğullarını günaha sokar. Bundan dolayı İsrailoğullarının Rabb'e ihanet ettikleri ve ceza olarak aralarında ölümcül hastalığın baş gösterdiği bilgisi yer almaktadır (Kutsal Kitap, 2009: 174). Petorlu Beor oğlu Balam, Yasanın Tekrarı (23) *Topuluğun dışında bırakılanlar*'da Moavlılar tarafından lanet okuması için ücretle tutulmuş biri olarak anlatılmaktadır (Kutsal Kitap, 2009: 208). Yeşu (13) *Rubenoğullarına verilen topraklar* bahsinde Balam'ın İsrailoğulları tarafından kılıçtan geçirilerek öldürüldüğü bildirilmektedir (Kutsal Kitap, 2009: 238). Yeşu (24) *Şekem'de yenilenen antlaşma*'da Moav kralı Sippor oğlu Balak, Balam'ı İsrailoğullarına lanet etmesi için çağırır. Fakat Rab, Balam'ı dinlemez ve Rabb'in emri ile Balam İsrailoğullarını kutsar. Böylece Rab onları Balam'ın elinden kurtarır (Kutsal Kitap, 2009: 249). Mika (6) *Rab'bin yargısı* başlığı altında Tanrı, halktan Moav kralı Balak'ın neler öğütlediğini, Beor oğlu Balam'ın da ona verdiği cevabı hatırlamalarını istemektedir (Kutsal Kitap, 2009: 975).

Tevrat'ın dışında İncil'de de Bel'am b. Bâ'ûrâ, Beor oğlu Balam diye geçmektedir. Petrus'un İkinci Mektubu'nda Balam'ın peygamber olduğu, işlediği suçtan ötürü azarlandığı ve işleyeceği günaha eşeğinin konuşmasının mani olmaya çalıştığı belirtilmektedir. Ayrıca günâhkârların ve lanetli insanların, haksızlıkla elde ettiği kazancı seven Balam'ın yoluna girerek hak yoldan ayrıldıkları ifade edilmektedir (Kutsal Kitap, 2009: 1319).

Bel'am b. Bâ'ûrâ ile ilgili dikkat çeken başka bir bilgi Ürdün'ün batısında yer alan *Tell Deir 'Alla* adlı eski bir yerleşim yerinde yapılan kazılar sonucu ortaya çıkmıştır. 1967 yılında H.J. Franken başkanlığındaki kazı heyeti, Beor oğlu Balam'ın kâhin olarak adının geçtiği ve kehanetini içeren alçı üzerine mürekkeple yazılmış bir metin bulmuştur. M.Ö. 800 veya 700'lere tarihlendirilen (Müller, 1991: 185) metinde, birden fazla tanrının olduğu belirtilmektedir. Yazıt "*Bu kitap tanrıların kahini Beor oğlu Balam'ındır.*" cümlesi ile başlamaktadır. Bu yazıtta gece Balam'a tanrıların geldiği, onun sabah kalkıp oruç tuttuğu ve ağladığı; Balam'ın halkına Şadday tanrılarının planlarını anlattığı; tanrılar konseyinin dünyanın her zaman karanlık kalması için Şagar ve İstar/Astar'a emir verdiği Balam'ın ise dünyayı bu tanrılardan kurtarmaya çalıştığı yazılıdır (Weippert, 1991: 155-158).

Tefsirlerde ve İslam Kaynaklarında Bel'am b. Bâ'ûrâ

İslami kaynakların temel dayanak noktası Kur'an-ı Kerim'in Araf Suresi 175 ve 176. ayetleridir. Söz konusu ayetler şu şekildedir: "*Kendisine kanıtlarımızı verdiğimiziz, fakat onları bir kenara atan, bu yüzden şeytanın peşine taktığı, nihayet azgınlardan olan kişinin haberini onlara anlat. Eğer biz isteseydik o kişiyi delillerimizle yüceltirdik. Fakat o dünyaya sapanıp kaldı, hevesinin peşine düştü. İşte böylesinin hali kovsan da bıraksan da hep dilini çıkarıp soluyan köpeğin haline benzer. Ayetlerimizi yalan sayan topluluğun durumu işte böyledir. Şimdi sen bu kıssayı anlat, umulur ki iyice düşünürler.*" (URL1). Ayetlerde geçen "... kişinin, o kişiyi..." ifadesi ile kastedilenin kim olduğu yönünde tefsirlerde 6 farklı görüş bulunmaktadır. Bunlar:

1. İsrailoğullarından Bel'am b. Bâ'ûrâ/Bâ'ûr/Eber.
2. Ümeyye b. Ebi's-salt.
3. Er-Rahib Ebû 'Amr.
4. İsrailoğullarından duası makbul bir kişi.
5. Münafık olan kişi.
6. Yahudi, Hristiyan, Haniflerden olup Allah'tan ayrılan (Aydemir, 1974: 288).

Yukarıdaki ayetlerde Bel'am b. Bâ'ûrâ isim olarak zikredilmese de ayetlerin nüzul sebebine bağlı olarak çoğu müfessir tefsirlerinde Bel'am b. Bâ'ûrâ'nın ismine ve kıssasına yer vermiştir. Bu tefsirlerden öne çıkanları

şunlardır:

Kuran-ı Kerim'in günümüze ulaşan en eski ve tam tekmil tefsiri olan Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767)'in kaleme aldığı *Tefsir-i Kebîr*'de Bel'âm b. Bâ'ûrâ'yla ilgili kısaca Araf Suresi'nin 175. ayetinin tefsirinde yer almaktadır. Burada Bel'âm'ın ismi Bel'âm b. Bâ'ûrâ b. Mâs ibn Harâz b. Âzer olarak geçmektedir. Söz konusu tefsirde Bel'âm b. Bâ'ûrâ'nın kıssası kısaca şöyle anlatılmaktadır: Bel'âm b. Bâ'ûrâ, Şam beldesinde zorbaların bulunduğu El-Belkâ diye bilinen Amman halkındandır. Oraya Belkâ denmesi Bâlek isimli krallarından dolayıdır. Bâlek'in adı Bânûs ibn Setşerûs'tur. Bâlek, Bel'âm'dan Hz. Musa'ya beddua etmesini ister. Bel'âm Hz. Musa'nın bir din mensubu olduğunu ve ona beddua etmenin uygun olmayacağını ifade eder. Bâlek, Bel'âm'ı asmak için bir bal ağacının yontulmasını emreder, Bel'âm bir dişi eşeğe binerek yola çıkar. Askerleri gören eşek durunca Bel'âm, ilerlemesi için eşeğe vurur. Eşek o anda konuşmaya başlar ve Bel'âm'a önünde alevli bir ateş olduğunu bundan dolayı da ilerleyemediğini ve kendisinin de dönmesini söyler. Bel'âm bu durumu Bâlek'e haber verince Bâlek beddua etmez ise asılacağını bildirir. Bunun üzerine Bel'âm ism-i A'zam duasıyla Hz. Musa'ya beddua eder. Allah, Bel'âm'ın bedduasını kabul eder. Durumu öğrenen Hz. Musa da ism-i A'zam duasının Bel'âm'dan alınması için Allah'a dua eder. Allah, Bel'âm'dan ism-i A'zam duasını alır (Mukâtil b. Süleyman, 2006: 71-72).

Günümüze ulaşmayan ilk dönem tefsirlerindeki bilgi ve haberlerin aktarılmasında değerli bir eser olan (Cerrahoğlu, 1993: 106) Taberî (ö. 310/923)'nin *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* adlı tefsirinde Araf Suresi'nin 175-176. ayetlerinde sözü edilen kişinin, Abdullah b. Mesud, Abdullah b. Abbas, İkrime ve Mücahid'e göre İsrailoğullarından Bel'âm bin Ebur ya da Bel'âm bin Bâ'ûrâ veya Abdullah b. Abbas'tan nakledilen ve Bel'âm'ın zorbalar diye adlandırılan Ken'anilerden veya Yemen halkından bir kişi olduğuna dair iki farklı görüş ileri sürer. Seyyar tarafından anlatılan kıssayı da Taberî şu şekilde aktarmaktadır: Bel'âm kendisine peygamberlik verilen ve duası kabul edilen birisidir. Hz. Musa İsrailoğullarıyla birlikte Bel'âm'ın yaşadığı topraklara veya Şam'a gitmek isteyince oradaki insanlar, Hz. Musa'nın gelmesinden dolayı büyük bir korkuya kapılırlar ve Bel'âm'dan Hz. Musa ve ordusu aleyhine Allah'a dua etmesini isterler. Bel'âm "Ben, rabbimle istişare edeyim ondan sonra." der. Bel'âm İsrailoğulları aleyhine dua etmesi hususunda istişare edince ona "Onların aleyhine dua etme. Onlar benim kullarımdır. İçlerinde de kendilerinden peygamberleri bulunmaktadır." denilir. Bel'âm da kavmine İsrailoğullarına beddua etmesinin kendisine yasaklandığını bildirir. Kavmi Bel'âm'a bir hediye verir ve o da bu hediyeyi kabul eder. Tekrar Bel'âm'a gelip İsrailoğulları aleyhine dua etmesini isterler. Yine Bel'âm: "Ben, rabbimle istişare edeyim ve ona göre davranayım." der. Tekrar istişare neticesinde bu defa kendisine herhangi bir şey emredilmez. Bunun üzerine Bel'âm: "Ben istişare ettim ama bana bir şey emredilmedi." der. Bu defa kavmi: "Şâyet rabbin, onların aleyhine dua etmeni istememiş olsaydı ilk istişarende yasakladığı gibi bu istişarende de yasaklardı." derler. Bunun üzerine Bel'âm İsrailoğullarının aleyhine dua etmeye başlar fakat onların aleyhine her dua ettiğinde dili tersini söyleyerek kendi kavmi aleyhine dua eder, kavminin muzaffer olması için dua ettiğinde de Hz. Musa ve ordusunun galip gelmesi için dua eder. Bunun üzerine Bel'âm'ın adamları: "Görüyoruz ki sen bizim aleyhimize dua ediyorsun" der. Bel'âm da: "Dilim buna dönüyor. Musa'nın aleyhine dua etsem de duam kabul edilmiyor. Fakat ben size, onların helak olacakları ümidini veren bir hususu öğreteyim. O da şudur, Allah, zinaya buğz eder. Eğer onlar zinaya düşecek olurlarsa Allah onları helak eder. Kadınlarınızı gönderin onları karşılansınlar. Onlar, sefer halindeki insanlardır. Umulur ki zinaya düşer helak olurlar." der. Kavmi onun söylediklerini yapar ve kadınlarını İsrailoğullarına gönderirler, onlar da zinaya düşerler. Bunun üzerine Allah İsrailoğullarına taun hastalığını musallat eder ve hastalıktan yetmiş bin kişi ölür. Bel'âm, eşeğine binerek onlara doğru gitmek ister fakat eşek gitmez. Bel'âm onu ağır şekilde dövünce eşek: "Önümde olanı görmüyor musun? Niçin beni dövüyorsun?" der. Eşegin önünde şeytan vardır. Bel'âm eşeginden inip ona secde eder. Bu sebeple Allah'ın "Şeytan onu peşine taktı." buyurduğunu söyler (URL4).

Tefsirde geçen Bel'âm ile ilgili bir diğer kısaca ise Salim bin Ebi'n-nadr tarafından kısaca şu şekilde nakledilmektedir: Musa, Şam'daki Kenanoğulları topraklarına ulaştınca Bel'âm'ın kavmi der ki: "Ey Bel'âm, İmran oğlu Musa, İsrailoğullarıyla birlikte buraya geldi. Bizi, memleketimizden çıkarıp öldürecek, buraya İsrailoğullarını yerleştirecek. Biz senin kavminiz. Bizim gideceğimiz başka yerimiz yok. Sen, duası makbul bir

zatsın. Git de onların aleyhine dua et." Bel'âm: "Vay halinize o, Allah'ın peygamberidir. Onunla birlikte melekler ve mü'minler bulunmaktadır. Ben onlara nasıl beddua edebilirim. Ben Allah'ın ne yapacağını biliyorum." der. Bel'âm'ın kavmi gidecekleri yerlerinin olmadığını söyleyerek Bel'âm'ı övmeye ve ona yalvarmaya devam ederler. Sonunda Bel'âm'ı ikna ederler. Bel'âm İsrailoğullarının ordusunu takip etmek üzere eşeğine binip Cebel-i Hassan'a doğru giderken eşeği yere çöker. Bel'âm inip onu döver ve eşek kalkıp yürür. Sonra yine çöker. Bel'âm onu yine döver. Bel'âm onu dövünce eşek konuşur ve "Vay haline Bel'âm nereye gidiyorsun, meleklerin beni geri çevirdiklerini görmüyor musun? Sen, Allah'ın peygamberinin ve mü'minlerin aleyhine dua etmeye mi gidiyorsun?" der. Bel'âm yolundan dönmez ve eşeği yine döver. Bunun üzerine Allah onun yolunu serbest bırakır. Bel'âm yürüyüp Cebel-i Hassan'ın üzerine çıkar. Orada Musa ve İsrailoğullarının askerleri aleyhine dua etmeye başlar. Fakat yaptığı her duada dili tersine döner, İsrailoğulları aleyhine dua edecekken kendi kavminin aleyhine, kendi kavminin lehine dua etmek isterken de İsrailoğullarının lehine dua eder. Kavmi ona: "Ey Bel'âm ne yaptığının farkında mısın? Onların lehine, bizim aleyhimize dua ediyorsun." der. Bel'âm "Bu, benim elimde olmayan ve gücümün yetmediği bir şeydir." der. Bunun üzerine dili uzayıp göğsünün üzerine kadar sarkan Bel'âm der ki: "Şu an ben dünyamı da kaybettim, ahiretimi de. Benim aldatmaktan ve tuzak kurmaktan başa çarem kalmadı. Size şu hileyi öğreteceğim. Kadınları süsleyin. Onlara bir kısım eşyalar verip, satmaları için İsrailoğullarının askerleri içine gönderin. Herhangi bir asker onlardan biriyle zina etmek istemesi halinde karşı koymamalarını tembih edin. O askerlerden bir tanesinin bile bu kadınlardan birisiyle zina etmesi sizin için yeterlidir. Onlardan kurtulmuş olursunuz." Bel'âm'ın kavmi bu tavsiyeyi uygular. Kadınlar ordunun içine girince, torunlardan (on iki fırkadan) birinin lideri, Musa'nın karşı çıkmasına rağmen, kadınlardan biriyle zina yapar. Bunun üzerine Allah, İsrailoğullarına taun hastalığını musallat eder. Hz. Harun'un torunu Fenhas b. İzar ise Hz. Musa'nın komutanıdır. Zina eden erkekle kadının çadırına girerek ikisini de mızrağına geçirip yukarı doğru kaldırır ve "Ey Allah'ım, sana isyan edenleri böyle yaparız." der. Bunun üzerine Allah, İsrailoğullarından taun hastalığını kaldırır. Fakat bir gün içinde İsrailoğullarından yetmiş bin kişi taun hastalığından ölür (URL5).

Ebu'l-Leys Semerkandî (ö. 373/983), rivayet ağırlıklı tasavvufi bir yoruma sahip (Yazıcı, 2009: 475) *Tefsîru'l-Kur'an* adlı eserinde, farklı müfessirlere dayandırarak konunun kahramanının Bel'âm bin Ba'ûn olduğunu söylemektedir. Semerkandî'nin aktardığı kıssanın özeti şu şekildedir: Firavun, denizde boğulduktan sonra ordunun geri kalanı Hz. Musa ile savaşmaya başlar. Savaşı kazanmak için sihirbaz, kâhin ve büyücülerden yardım isterler. Onlar da kendilerinin gücünün yetmeyeceğini ancak onlara Bel'âm adında duası makbul birinin yardım edebileceğini söylerler. Bel'âm'a elçi göndererek Hz. Musa ve ordusuna beddua etmesini isterler. Bel'âm bu isteği kabul etmese de hanımı, kendisine getirilen hediyelerden ötürü Bel'âm'a beddua etmesini telkin eder. Bel'âm hediyelerden hoşnut olur ve daha fazla hediye almak için Hz. Musa'nın düşmanı Melik'in yanına giderken eşeği yere yatar ve kalkmaz. Bel'âm eşeğini döver. O anda eşek "Ey Bel'âm, önüne bak!" diye konuşunca Bel'âm kafasını kaldırır ve karşısında Melek Cebrail'i görür. Cebrail, Bel'âm'a hakkı söylemesini tavsiye eder ve kaybolur. Bel'âm, Melik'in yanına gelir ve hediyeleri alır. Hz. Musa'ya ve ordusuna beddua edeceği vakit Allah, Bel'âm'a bütün bildiklerini unutturur ve Firavun'un kavmine beddua eder. Bel'âm'ın akli başına gelince Melik'e herkesin eşini ve kızını süsleyip Hz. Musa'nın ordusu içine gönderip askerler ile zina yapmalarını söyler. Ordu içindeki zayıf iradeliler tuzağa düşer ve zina yaparlar. Bu günahtan dolayı Allah orduya veba hastalığını musallat eder ve ordudan yetmiş bin kişi ölür. Hz. Musa bu duruma sebep olanın Bel'âm olduğunu öğrenir ve Bel'âm'a beddua eder. Allah Hz. Musa'nın duasını kabul eder ve Bel'âm kâfir olarak ölür (Ebu'l-Leys Semerkandî, 1995: 463-464).

Kur'an-ı Kerim'i belâgat, nahiv, lugat, 'ıcaz, edebi üstünlük yönleri ile ele alan; mananın ortaya konulmasında temsil ve tasvir yolunun etkili bir metot olduğunu göstermesi hasebiyle de çok beğenilen ve pek çok tefsire kaynaklık eden *El-Keşşâf* (Özek, 2022: 330) Osmanlı medreselerinde okutulan temel eserlerdendir. Zemahşerî'nin kaleme aldığı *El-Keşşâf*'ın tam adı *El-Keşşâf 'An Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvil Fî Vucûhi't-Te'vil*'dir. Zemahşerî (ö. 538/1144), Araf Suresi (175-176)'nde geçen kişinin İsrailoğullarının âlimlerinden Kenanlı Bel'âm b. Bâ'ûrâ olduğunu aktarmaktadır. Bel'âm'ın kıssası hakkında naklettiği bilgiler şöyledir: Kavmi Bel'âm'dan Hz. Musa ve maiyyeti aleyhine dua etmesini ister, Bel'âm bu durumdan ne kadar kaçınsa da kavminin ısrarına

dayanamayıp sonunda Hz. Musa ve beraberindekilere beddua eder. Beddua ettiği zaman Bel'âm'ın dili dışarı çıkarak göğsüne iner ve köpek gibi solumaya başlar (Zemahşeri, 2017: 1038-1040).

Fahredden er-Râzî (ö. 606/1210) tarafından kaleme alınan ve fikhî açıklamalar ile tasavvufî değerlendirmelerin yer aldığı; kelim ilmi açısından önemli kaynak olan ve *Tefsîrû'l-Kebir* ismiyle de bilinen *Mefâtihu'l-Ğayb* (Cebeci, 2003: 349) isimli eserde Araf Suresi'nin 175-176. ayetleri tefsir edilirken *İlmine güvenen tip: Bel'âm* başlığı altında tefsir ve fıkıh konusunda sahabenin önde gelen isimlerinden İbn Abbas, İbn Mesud ve Mücahid'in sözlerine yer verilmiştir. Söz konusu ayetlerin Bel'âm bin Bâ'ûrâ hakkında nazil olduğunu söyleyen bu sahabelerden kısaca şu şekilde nakledilmiştir: Hz. Musa, Bel'âm'ın bulunduğu şehre yönelir ve oranın kâfir halkıyla savaşıyor. Kâfir halk, ism-i A'zam'ı bilen ve duası makbul olan Bel'âm'a gelerek Hz. Musa ve kavmi aleyhine dua etmesini isterler. Bel'âm bu duayı etmekten kaçınsa da sonunda kavminin dediğini yaparak Hz. Musa ve kavmine beddua eder. Bel'âm'ın bedduası kabul olunca Hz. Musa ve halkı Tih Çölü'ne düşer. Hz. Musa bu durum üzerine Allah'a hangi günah sebebiyle çöle düştüklerini sorar. Allah da Bel'âm'ın bedduası sebebiyle olduğunu Hz. Musa'ya bildirir. Hz. Musa da Allah'tan kendi duasının kabul edilmesini ister ve Bel'âm'dan İsm-i Azam duası ile iman alınması için beddua eder. Allah, Bel'âm'dan bilgi, marifet ve iman alır ve böylece Bel'âm kâfir olur (Fahredden er-Râzî, 1991: 146).

Müellifinden hareketle *Beyzâvî Tefsiri* olarak bilinen, İsrailiyata, hadislere, sahabe görüşlerine ve ayetlerin tefsirinde diğer ayetlere yer verilen (Cerrahoğlu, 1995: 260) *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl* adlı eserde Araf Suresi 175-176. ayetlerinin tefsirinde Bel'âm b. Bâ'ûrâ'nın Kenanlı olduğu ve kendisine Allah'ın bazı kitaplarından ilim verildiği ifade edilmektedir. Ayetlerin tefsirinde Beyzâvî (ö. 685/1286), Bel'âm b. Bâ'ûrâ kıssasını rivayet yoluyla aktarmaktadır: Rivayete göre kavmi Bel'âm'dan Hz. Musa'ya ve yanındakilere beddua etmesini ister. O da yanında meleklerin olduğu birine beddua edemeyeceğini söyler. Kavmi ısrar edince Bel'âm Hz. Musa ile maiyetine beddua ederek onların Tih Çölü'nde kalmalarına sebep olur. Bel'âm Hz. Musa'ya beddua edince dili dışarı çıkar ve göğsünün üstüne düşerek köpek gibi solumaya başlar (URL3).

Sahabe ve tabiin görüşlerine büyük ölçüde yer verilen ve *Medârik* ismi ile bilinen *Nesefi Tefsiri'*nde (Öztürk, 2003: 292) konu ilgili ayetlerin açıklamasında hak yoldan çıkan kişinin, İsrailoğulları âlimlerinden ism-i A'zam duasını bilen Bel'âm b. Bâ'ûrâ olduğu nakledilmektedir. Kıssa hakkında Nesefi (ö. 710/1310) şu bilgileri aktarır: Mensubu olduğu kavim, kendisinden Hz. Musa ve inananlara lanet etmesini ister. Bel'âm bu isteği geri çevirse de halkın ısrarına dayanamaz ve onların dediğini yapar. Ettiği bedduadan sonra kâfir olan Bel'âm'ın dili ağzından dışarı göğsüne kadar sarkarak köpek gibi solumaya başlar (Nesefi, 2007: 339; 341).

Rivayet tefsirlerinin en meşhurlarından *Tefsîrû'l-Kur'ani'l-Azim* adlı eserin müellifi İbn Kesir (ö. 774/1343), Araf Suresi'nin mezkûr ayetlerin açıklamasında diğer tefsirlerdeki benzer bilgileri vermesinin yanı sıra ravilerden naklettiği Bel'âm ile ilgili iki kıssa oldukça dikkat çekicidir. İbn Ebi Hatim'den naklettiğine göre İbn Abbas, Araf Suresi 175. ayetini açıklarken şöyle demektedir: Karısı ve oğulları olan bir adama kabul edilecek üç dua verilir. Karısı, kocasından duanın birini kendisine ayırmasını ve bu duayla Allah'tan İsrailoğullarının en güzel kadını olmayı ister. Adam kabul eder ve duayı yapar. Kadın dua sonucu İsrailoğulları içinde kendi gibi güzel bir kadın göremez ve kocasını istemez. Kocasını bu duruma kızınca kadına köpek olması için dua eder ve kadın köpek olur. Böylece üç dua hakkından ikisi gider. Kadının oğulları annelerinin köpek olmasının toplumda alay konusu olduğunu babalarına söylerler. Annelerinin tekrar insan olması için babalarından Allah'a dua etmelerini isterler. Babaları dua eder ve anneleri tekrar insan olur. Bu şekilde adamın üç dua hakkı biter. Kadına Besûs adı verilir. İbn Kesir'in Süddî'den aktardığı rivayete göre ise Bel'âm İsrailoğullarından ve ism-i A'zam'ı bilen âlim bir kişidir. Zalim ve kâfirlerden olan Bel'âm, zorbaların yanına giderek İsrailoğullarından korkmamaları gerektiğini onlarla savaşıyor onlara beddua ederek helak olmalarına sebep olacağını söyler. Süddî, Bel'âm'ın zorba kavmin yanında bir süre kaldığını, kadınlardan çekindiği için onlara gidemediğini ve diş eşiğine yaklaştığını ifade eder (İbn Kesir, 2010: 240-241).

Celâleddin el-Mahallî (ö. 864/1459)'nin başlayıp öğrencisi Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1505)'nin tamamladığı

Tefsîrü'l-Celâleyn, anlaşılır bir dile sahip olması ve kısa ifadelerle yer vermesi bakımından İslam dünyasında yaygınlık kazanan tefsirlerin başında gelmektedir. Bu tefsirde Araf Suresi 175. ayetinde “o kişi” olarak ifade edilen Benî İsrâîl alimlerinden Bel’âm ibn Bâ’ûrâ olduğu, kendisinden Hz. Musa aleyhine dua edilmesi istendiği ve ona bazı hediyeler verildiği ifade edilmektedir. Bunun üzerine Hz. Musa’ya beddua eden Bel’âm gerisin geriye döner ve dili göğsü üzerine sarkar (URL2).

Son devir din alimlerinden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942), aklî ve naklî ilimlerden yararlanarak çağdaş bilimsel birikimiyle hazırladığı *Hak Dini Kur’an Dili* adlı eserinde söz konusu ayeti tefsir ederken ayetin Hz. Musa zamanında İsrailoğulları alimlerinden Bel’âm b. Ebr veya Kenanlılardan Bel’âm b. Bâ’ûrâ ya da Araplardan Ümeyye b. Ebu Salt-ı Sekafi hakkında nazil olduğuna dair rivayetleri bildirmektedir. Bel’âm’ın duası makbul ermiş biri ve bazı ilahi kitaplara vakıf iken Arz-ı Mukaddes’e girme hususunda Hz. Musa ve Hz. Yuşa’nın aksine dünya sevgisi ile zorbalara arka çıkan biri olduğunu ifade eden Yazır, asıl kıssanın Bel’âm, nüzul sebebinin ise Ümeyye olduğunu söylemektedir (Yazır, 2012: 295).

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle çoğu müfessir Araf Suresi (175-176)’nde anlatılan kişinin Bel’âm b. Bâ’ûrâ olduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır. Kur’an-ı Kerim’de anlatılan kıssaların nüzul sebepleri ele alındığında mezkûr ayetlerin muhatabının Yahudiler olması müfessirlerin özellikle Bel’âm b. Bâ’ûrâ ismi üzerinde yoğunlaşmasına sebep olmuştur.

Tarih-i Taberî’de, Hz. Musa’dan sonra peygamber olan Hz. Yuşa, Allah’ın emri üzere İsrailoğullarını çölden çıkarıp, kafirlerin şehirlerini fethetmekle görevlendirilir. Hz. Yuşa, Eriha, İliya şehirlerini alır ve Belka şehrinin kapılarına dayanır. Hisarları gayet sağlam ve büyük bir şehir olan Belka’da Allah’ın isimlerini bilen Bâ’ûrâ oğlu Bel’âm adında duası makbul bir âbid yaşar. Yuşa Peygamberin emri altında İsrailoğulları Belka halkı ile savaşa tutuşur ve halkı aciz bırakırlar. Halk Bâ’ûrâ oğlu Bel’âm’a gelerek İsrailoğulları için beddua etmesini isterler. Bel’âm, gelen ordunun Allah’ın ordusu olduğunu ve beddua edemeyeceğini, eğer Müslüman olurlar ise Allah’ın kendilerini kurtaracağını belirtir. Altı ay süren savunmadan sonra iyice çaresiz kalan şehrin meliki Balık, Bel’âm’ı öldürmek için bir darağacı diker. Bel’âm da ölüm korkusuyla beddua eder. Burada Taberî, tefsirlerde İbn Abbas’a atfedilen rivayete yer vermektedir. Rivayete göre, Bel’âm’ı kandıramayacağını anlayan Balık, Bel’âm’ın karısına çok mal verir. Kralı gibi kendisi de Müslüman olmayan Bel’âm’ın hanımı, Bel’âm’a beddua etmediği takdirde kendisinden boşanacağını söyler. Bel’âm hanımının bu sözleri üzerine beddua etmeyi kabul eder ve İsrailoğullarına beddua eder. Ertesi gün Hz. Yuşa şehri almak için kale kapısına yürür. O esnada Bel’âm da eşeğine binerek bir dağın başında dua etmek için şehirden çıkar. Yolda giderken eşek bir anda durur ve kıpırdamaz. Bel’âm bu durum karşısında eşeğinden inmeye çalışırken eşek dile gelerek Bel’âm’a kendini ateşe atmaya çalıştığını söyler. Hatasını anlayan Bel’âm, dönerken şeytan karşısına çıkarak devler ve büyücülerin eşeği konuşturduğunu, yoksa eşeğin konuşmayacağını kendisinin de bildiğini belirtir. Dağa dönüp dua etmesini, askerinin geri çekilmesini, daha sonra kendi halkına dua edip onların Müslüman olmalarını sağlamasını tembih eder. Allah’ın kendisine peygamberlik vermesini dilemesini ve kavminin peygamberi olacağını anlatır. Bel’âm dağa çıkar ve beddua eder. O sırada Hz. Yuşa Belka kavmiyle cenk ederken ansızın askerleri kaçmaya başlar. Hz. Yuşa Allah’a sebebinin sorduğu zaman Allah, Belka halkının içinde salih bir kulunun olduğu ve onun duası ile askerinin kaçtığını buyurur. Hz. Yuşa’nın duası üzerine Allah, Bel’âm b. Bâ’ûrâ’nın imanını alır ve Belka askerleri savaştan kaçmaya başlar. Bel’âm, Allah katından reddedildiğini anlar ve halkının savaşı kazanması için hileye başvurur. Zina edenlere Allah’ın zafer nasip etmeyeceğini bu sebeple de İsrailoğullarını zinaya teşvik etmek için Belka şehrindeki bütün kadın ve kızları İsrailoğullarına göndermesini Melik Balık’a bildirir, Balık da bu teklifi kabul eder. İsrailoğulları yaptıkları zina neticesinde taun hastalığına yakalanır ve hastalıktan yetmiş bin kişi ölür. Tevbe ve istiğfar neticesinde hastalıktan kurtulan İsrailoğulları Cuma günü Belka halkı ile savaşa başlar. Öğlen vakti Bel’âm’ı asarlar ve şehrin kralını kılıçtan geçirirler. Şehir tam fethedilecek iken akşam olur. İsrailoğulları cumartesi gününü ibadetle geçirdikleri için fethin yarım kalmasından korkan Hz. Yuşa, Allah’a dua eder. Allah da güneşi iki saat geri çeker ve fetih tamamlanır (Taberî, 2010: 473-479).

Türk Yazılı Kültüründe Bel'âm bin Bâ'ûrâ

Halk anlatılarını oluşturan temel dinamiklerden birisi de şüphesiz dini metinlerde yer alan kıssalardır. Hadis ve tefsir kitapları aracılığı ile yazılı gelenek içinde kendine yer bulan bu anlatılar, sözlü gelenekte genişletilerek toplumların dini inanış ve uygulamalarında önemli role sahiptir. Anlatıldığı toplumun benimsemesi ile yerleşen kıssanın olağanüstü özellikleri haiz bir mekâna sahip olması bu inanış ve uygulamaları daha inandırıcı hale getirmektedir. Nitekim bunlardan bir tanesi de Bel'âm bin Bâ'ûrâ'nın Erzurum'da anlatılan efsanesidir. Yazılı gelenekte Tevrat'a kadar izini sürdüğümüz bu anlatının, tefsirler vasıtası ile Türk anlatı geleneği içinde yer aldığı bilinmektedir. Daha sonra kıssanın Kur'an-ı Kerim'deki ilahi mesajı dikkate alınarak çeşitli dini nasihat ağırlıklı yazılı eserlerde karşımıza çıkan Bel'âm bin Bâ'ûrâ, Erzurum sözlü kültüründe ilk olarak Evliya Çelebi'den öğrendiğimiz efsanesi ile yaklaşık dört asırdan beri gelenek içinde varlığını devam ettirmektedir.

Hikâyet-i Bel'âm Bâ'ûr

Hikâyet-i Bel'âm Bâ'ûr, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz B 346/37 numarada ve 149^a-149^b varakları arasında *Hikâyet bi-İlm* ismi ile kayıtlıdır. Nesih hatla kaleme alınan bu eser 29 satırdan oluşmaktadır. Hikâyet-i Bel'âm Bâ'ûr başlığı altında verilen kıssanın Latin harflerine aktarımı aşağıdaki gibidir:

“[149^a] Nitekim günlerde bir gün Bel'âm Bâ'ûr gurûr etdi 'âkıbet îmânsız gitdi. Ânın hikâyeti oldur ki Hazret-i Mûsâ 'aleyhi's-selatü ve's-selâm benî İsrâ'îl kavm[i] birle Mısır'dan çıkıp ve Kalender deryâsın selâmet ile geçüp bu araya geldiklerinde Fir'avn ve Kıptiler [149^b] ardınca nice gelüp suya gark olduklarında Mûsâ 'aleyhi's-selâm hazretleri[ne] “Mısır'a dönüp gitme!” diyü hitâb-ı 'izzet geldi eytdi. Ol sebebden Tih sahrâsından Bel'âm Bâ'ûr vilâyetine kırk bin er ile 'azm-i sefer etmişdi. Ol vakitte Bâ'ûr ilinde bir ulu şeyh var idi. Adına Bel'âm Bâ'ûr dirlerdi. Yetmiş bin seccâde-nişîn dervîşi var idi ki her biri Bâyezid-i vakt idi. Bir gün şeyh halvetinden çıktı. Ol yetmiş bin dervîş dahı dest-bûs idip şeyhin ayağına düşdiler. Şeyh bunlara nazar idip ve bunların bu kadar ta'zîmin görüp ğurre olup gönlüne bu düşdi kim “Ayâ bu 'asırdâ benim gibi şeyh-i kebîr bir dahi var mıdır kim yetmiş bin dervîş böyle hâk-i pâya yüz süreler.” dedi. İttifâk ol esnâda birkaç dervîş ilerü gelüp eytdiler ki “Yâ şeyh istimâ' oldundu kim kırk bin er ile hazret-i Mûsâ bu vilâyete gelürmüş. Eger anlar bunda gelürse bu vilâyet 'azîm kaht olur. Uş sizlerden ricâmız bir du'â eylen anlar bu vilâyete gelmeyeler.” dediler. Şeyh bunların akvâline mukayyed olmadı ve şeyhin dahi bir cemîle hatunı var idi. Gelüp ana söylediler. Eytdiler ki “Siz söylen, zîrâ şeyh sizin sözünizi redd etmez. Ola kim Mûsâ kavmiyle bu diyâra gelmeye.” dediler. Çün 'avret bunı işitdi, durup şeyh katna geldi dahi eytdi: “Yâ Bel'âm işitdim ki hazret-i Mûsâ 'aleyhi's-selatü ve's-selâm kendi kavmi birle gelüp bu vilâyeti elümüzden almak isterler imiş. İmdi sen dahi bu def'a bir du'â it ki anlar bu diyâra kadem basmayalar.” deyü şol kadar ikdâm itdi ki ikdâmından kurtulmak çâre olmadı. Ahir şeyh dahi 'avretin sözünden çıkmayup du'â itdi. Hak Te'âlâ du'âsın kabûl kıldı. Hazret-i Mûsâ kavmi birle Tih sahrâsında kırk yıl ser-gerdân kaldı yol bulmadı. 'Âkıbet Mûsâ 'aleyhi's-selatü ve's-selâm 'âciz kalup münâcât eyledi eytdi kim “Yâ delîle'l-müthayyirîn ve yâ ğıyâse'l-müsteğisîn ve yâ erhame'r-râhimîn ve yâ hayra'n-nâsirîn! Hazretiñden diledim ki bu sahrâda yolumuz bağlanmağa kim sebep oldı. Baña haber vir.” dedi. Nâgâh hâtifden âvâz geldi kim “Yâ Mûsâ Bel'âm Bâ'ûr du'â etdi. Anın du'âsın kabûl etdim. Ol sebebden yol bulmadıñız.” dedi. Çünki Mûsâ 'aleyhi's-selatü ve's-selâm anı işitdi el getirüp du'â eytdi kim dedi: “Yâ kâdıye'l-hâcât ve yâ mucîbe'd-da'avât diledim ki Bel'âm'[i] îmânsız gönderesin. Çün anıñ du'âsın benim üzerüme kabûl etdin. İmdi benim dahi du'âmı anıñ üzerine kabûl eyle” dedi. “Eger du'âmı kabûl etmezseñ benim adımy peygamberlik defterinden çıkarasın.” Çünki Mûsâ 'aleyhi's-selâm du'â etdi. Hak Te'âlâ du'âsın kabûl idüp Bel'âm'ı dünyâdan îmânsız gönderdi.”

Erzurum'da Bel'âm bin Bâ'ûrâ

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Bel'âm bin Bâ'ûrâ

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Türk tarih ve kültürüne dair önemli bilgiler ihtiva eden kıymetli bir eserdir. Bu bilgilerden bir tanesi de Evliya Çelebi'nin Erzurum'dan aktardığı ve halen daha Erzurum'da anlatılan Bel'âm b. Bâ'ûrâ kıssasıdır. *Seyahatname*'de yer alan kıssanın özeti şu şekildedir:

Evliya Çelebi bir gün Erzurum'da Eğerlidağ'ın eteğinde cirit oynarken attan düşer ve at, Eğerlidağ'ın zirvesine doğru kaçar. Evliya Çelebi yanına birkaç köle alarak atın peşinden gider ve Eğerlidağ'ın zirvesinde atını yakalar. Orada başından ayağına kadar seksen adım olan uzun bir mezar görür. Bu mezarın evliyaullahtan bir zata ait olduğunu düşünen Evliya Çelebi, mezarda yatan kişinin ruhuna bir fatiha okur. Mezar şahidesi olarak zerbûrî sütunların olduğunu yazan Evliya Çelebi, mezardan pis bir koku geldiğini ve kölelerinin bu kokuya dayanamayıp burunlarını tuttuğunu ifade eder. Evliya Çelebi mezara baktığında ise mezar toprağının zift ve katran gibi yağlı olduğunu ve bulgur gibi kaynadığını belirtir. Atı aldıktan sonra Erzurum'a gelen Evliya Çelebi, paşanın huzuruna çıkar ve başından geçenleri anlatır. Paşanın yanında bulunan salih kimselerden müellif Cafer Efendi, Evliya Çelebi'nin Fatiha okuduğu kabrin maşat olduğunu ve onu bir daha ziyaret etmemesi gerektiğini söyler. Cafer Efendi'nin Evliya Çelebi'ye verdiği bilgiye göre mezar Hz. Musa'nın bedduasıyla imansız ölen Bâ'ûr oğlu Bel'âm adında bir kişiye aittir. Hz. Musa öldükten sonra üzüntüsünden Mısır'ı terk edip Eğerlidağ'a gelen Bel'âm'ın mezarının burada olduğunu söyleyen Cafer Efendi, mezarın yaz kış leş gibi koktuğunu ve kaynayan toprağının yağıyla cehennem azabı çektiğini belirtir. Evliya Çelebi, Cafer Efendi'nin anlattıkları karşısında hayrette kalır (Çelebi, 2008: 247-248).

Erzurum Sözlü Geleneğinde Bel'âm bin Bâ'ûrâ

Hz. Musa zamanında, Erzurum'u fethetmesi için Hz. Musa, Yuşa Peygamberi gönderir.¹ Erzurum o zamanlar putperest bir kavmin yaşadığı yerdir. Fakat bu kavmin içinde Allah'ın salih bir kulu yaşarmış. Bu zat, ism-i A'zam duasını bilirmiş. Her ne dua etse ellerini yüzüne sürmeden duası kabul olurmuş. Bu adamın ismi Bel'âmı Bâ'ûr'muş. Yuşa Peygamberin Erzurum'u almaya geldiğini duyan Erzurum kralı, hemen Bel'âmı Bâ'ûr'u yanına çağırılmış ve Yuşa Peygamberin Erzurum'u almaması için Allah'ına dua etmesini söylemiş. Bel'âmı Bâ'ûr da Yuşa aleyhisselamın bir peygamber olduğunu ve peygambere beddua edilmeyeceğini krala söylemiş. Kral, Bel'âmı Bâ'ûr'u ne kadar tehdit etmişse de ikna edememiş. Sonunda kral Bel'âmı Bâ'ûr'un karısına dünya kadar altın, ziynet, yakut, zümrüt hediye götürmüş ve beddua etmesi için kocasını ikna etmesini istemiş. Bel'âmı Bâ'ûr karısına bu zenginliğin ve şatafatın nerden geldiğini sormuş. O da kraldan hediye geldiğini eğer Yuşa Peygambere beddua ederse daha çok zengin olacaklarını söylemiş. Bel'âmı Bâ'ûr karısının sözüne kulak asmamış fakat karısı her gün söyleniyormuş. En sonunda eğer beddua etmez ise evi terk edeceğini söylemiş. Bunun üzerine Bel'âmı Bâ'ûr pes ederek karısına tamam demiş ve beddua etmek için ahalinin yarın Palandöken Dağı'nın eteğinde toplanmasını istemiş. Ertesi gün Bel'âm bin Bâ'ûr eşeğine binmiş ve Palandöken'e doğru yola çıkmış. Yolda ilerlerken eşeği aniden durmuş ve ne ileri ne geri gider olmuş, olduğu yerde kalmış. Bel'âm ne etmişse eşeği kıpırdatamamış. O sırada eşek dile gelmiş ve demiş ki: "Ey Bel'âm, sen nasıl olur da Allah'ın peygamberine beddua etmek istersin. Çabuk geri dön ve tevbe et!" Bel'âm eşeğin konuştuğunu ve kendisini uyardığını görünce hemen geri dönmüş. Geri döndüğü esnada bu sefer şeytan aksakallı bir ihtiyar kılığında Bel'âm'a görünmüş ve "Ey Bel'âm, hiç eşek konuşur mu? Seninle konuşan eşek değil şeytandı. Bak halk seni bekliyor, sonra senin gibi bir zat hakkında insanlar ne der?" demiş. Bu söz Bel'âm'ın gururunu okşamış ve tekrar Palandöken'e doğru yola koyulmuş. Dağa çıkınca halkın kendisini dört gözle beklediğini görmüş ve Yuşa Peygamber ile ordusuna beddua etmeye niyetlenmiş fakat Bel'âm bin Bâ'urâ kendi kavmine beddua Yuşa Peygambere ise Erzurum'u fethetmesi için dua etmeye başlamış. Halk Bel'âm'ın kendilerine beddua ettiğini görerek Bel'âm'a tepki göstermiş. Belâm tekrar beddua etmeye niyetlendiğinde dili köpek dili gibi yere kadar sarkmış. Bel'âm o anda Allah'ın dergahından kovulduğunu ve imanının gittiğini anlamış. Kavmiyle birlikte dağdan inerek İsrailoğullarını nasıl durduracağını krala anlatmış ve demiş ki: "Tevratta zina eden askerlere Allah'ın zafer nasip etmeyeceği yazılıdır. Eğer İsrailoğullarını durdurmak istiyorsak herkes eşini, kızını süsleyip zina yapması için İsrail askerlerine göndersin. Onlar zina yaptıkları takdirde şehri alamazlar." Kralın emri ile şehir halkı kızlarını ve eşlerini süsleyip İsrailoğullarına göndermişler. İsrailoğulları kadınlarla zina yapmış ve günahkâr olmuş. Sonra Yuşa Peygamber Allah'a dua eder. Allah da tevbe eden askerlerin tevbelerini kabul edeceğini bildirir. Askerler tevbe edince

¹ KK5'in verdiği bilgiye göre Hz. Musa'nın kendisi gelmiştir.

Araplardüzü denilen yerde şehir halkı ile savaşırılar. Savaş sonunda Yuşa Peygamberin ordusu galip gelerek şehri alır ve Bel'âm bin Bâ'ûr'ü öldürerek Eğerlıdağ'ın eteğine atarlar. Şimdi Bel'âm'ın mezarı Eğerlıdağ'dadır ve mezar pis koktuğu için mezara üç metreden fazla yaklaşılmaz. Ayrıca mezardan gelen kötü kokuyu herkes alamaz (KK1; KK5; KK9).

Bir diğer eş metinde Bel'âm b. Bâ'ûrâ'nın Erzurum'un en eski medreselerinden olan Sultaniye Medresesi'nde hocalık yaptığı, öldüğünde Cimcime Sultan kümbeti yakınında bir yere gömüldüğü, sonrasında buradan çıkarılıp Eğerlıdağ'a gömüldüğü bilgisi dikkat çekicidir. Bu anlatı kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre şu şekildedir:

Eskiden Erzurum iki şehir imiş: Karen ve Karaz. Ilıca tarafındaki harap olan yer Karaz. Hz. Musa askerleri gelmiş Ilıca'da karargâh kurmuş. Karen halkı Hz. Musa'nın ordusunu görünce yurtlarından sürüleceklerini anlamış ve Sultaniye Medresesi'nde ders okutan yani hocalık yapan Bel'âm b. Bâ'ûr'a gelip demişler ki: "Bunlara dua et biz kazanalım.", Bel'âm da demiş ki: "Nasıl olur ben peygamberin askerine beddua ederim!" Halk Bel'âm'ın hanımına dünyalık mal mülk vermiş ve hanımını kandırmuşlar. Hanımı da Bel'âm'ın düşüncesinin değişmesine sebep olmuş. O arada Bel'âm'ın kavmi Bel'âm'a dört teneke altın getirmiş. Kendince fetva bulan Bel'âm altınları almış ve hayır işlerinde kullanırım ya da kendime kullanır sonra tevbe ederim demiş. Sonra Bel'âm, Hz. Musa'nın askerlerine beddua etmiş ve bir günde askerlerden yetmiş bin kişi şehit olmuş. O zaman Hz. Musa askerlerin ölmelerinin sebebinin ne olduğunu öğrenmek için Allah'a duada bulunmuş. Allah da Hz. Musa'ya Bel'âm'ın duasını kabul ettiği için askerlerin öldüğünü vahyetmiş. Bedduadan önce Bel'âm kavmine demiş ki: "Hanımlarınızı, kızlarınızı süsleyin, bezeyin Musa'nın askerlerinin içine gönderin. Allah zina olan yere gazap eder. Bir rivayete göre askerler zina etmişler, bir rivayete göre de kadınlardan dolayı askerinin düzeni bozulmuş ve daha sonra Bel'âm'ın bedduası kabul olmuş, askerler yenilmiş. Allah bunu Hz. Musa'ya haber verince Hz. Musa'da Bel'âm'a beddua etmiş ve demiş ki: "Senin dilin uzana köpek gibi soluyasın! Öldükten sonra da kokasın!" Bel'âm b. Bâ'ûr ism-i A'zam duasını bilen ve onunla dua ettiği zaman duası hemen kabul olan bir insan. Belli bir zaman yaşadıktan sonra Bel'âm ölmüş ve günümüzde Cimcime Sultan kümbeti olarak bilinen kümbetin yakınında bir bölgede defnedilmiş. Kısa zaman sonra mezardan kötü koku yayılmaya başlamış ve bütün Erzurum'u sarmış. Dönemin valisinin emri ile mezardan çıkarılan Bel'âm'ın cesedi, katırlara yüklenerek Eğerlıdağ'a gömülmüştür (KK6; KK7).

Bel'âm b. Bâ'ûrâ'nın isim olarak verilmediği ve Hz. Musa/Hz. Yuşa Peygamberin yerini Hz. Ali'nin aldığı başka bir efsanede Bel'âm bin Bâ'ûrâ'dan keşiş diye bahsedilmektedir. Anlatı kısaca şu şekildedir:

Hz. Ali ile üç silah arkadaşı tüccar kılığında Erzurum'u fethetmeye gelerek Erzurum ovasında bir çayırılığa çadır kurar ve istirahat ederler. O zaman Erzurum'da Yılanlı Kale adında içinde halkın yaşadığı bir kale var. Çayırılarda yılan çok ve kalenin altında da suyu zehirli olan yılanlı çeşme var. Hz. Ali ve arkadaşları kaleyi karşıdan gözetlerler ve kale halkına Müslüman olmaları için bir mektup gönderirler. O sırada kalenin altındaki yılanlı çeşmeden su içerler. Kral ve halk suyu içen Hz. Ali ve arkadaşlarının zehirlenmediğini görünce onların hak din üzere olduklarını anlarlar. Şehrin hükümdarı önceden İslamiyet'i duyduğu için mektubu alır ve Müslüman olur. Kalede kralın İslamiyet'i kabul etmesine karşı çıkan bir keşiş var, bu keşiş halkın Müslüman olmasına karşı çıktığı için Hz. Ali ve diğer Müslümanlar keşışı kaleden sürerler ve Hz. Ali keşişe "seni kıyamete kadar kokular içinde kalasın ve yanına kimse yaklaşmasın" şeklinde beddua eder. Rivayet olunur ki keşişin cesedini Palandöken'in eteğindeki dereye atarlar. Keşişin cesedinin olduğu yer o gün bugün kokmaktadır. Hatta yazın sıcak günlerinde kötü kokudan dolayı o bölgeden kimse geçmemektedir (KK4).

İnceleme ve Değerlendirme

Efsanenin Epizot ve Motifleri

Yazılı ve sözlü gelenekteki Bel'âm bin Bâ'ûrâ kıssasının epizot ve motifleri genel hatları ile şu şekildedir:

1. Bel'âm duası makbul biridir.

2. Halkı Hz. Musa/Hz. Yuşa ve ordusunun ülkelerini almaması için Bel'âm'dan onlara beddua etmesini ister.
3. Bel'âm peygambere beddua edilmeyeceğini söyler.
4. Halkı eşine çeşitli hediyeler verir ve eşi de Bel'âm'ı ikna eder.
5. Bel'âm'ın eşeği konuşarak niyetinden vazgeçmesini ister.
6. Bel'âm Hz. Musa/Hz. Yuşa ile ordusuna beddua etmek için Palandöken Dağı'na çıkar fakat kendi halkına beddua eder.
7. Bel'âm'ın dili köpek dili gibi göğsüne sarkar.
8. Bel'âm hileye başvurur.
9. Hile sonucunda İsrailoğulları zina tuzağına düşer.
10. İsrailoğullarının askeri arasında hastalık baş gösterir ve bu hastalıktan yetmiş bin kişi ölür. Askerler tevbe eder.
11. Araplardüzü'nde savaş yapılır ve İsrailoğulları Erzurum'u alır.
12. Bel'âm imansız ölür. Önce Erzurum'daki Cimcime Hatun Kümbeti'nin yakınlarına sonra da Eğerlidağ'a gömülür.

Dağ motifi: Türk kültüründe dağ her zaman kutsaldır. Türk mitolojisinde dağların Tanrıya yakın olması, iyelerinin yanında farklı ruhlara da ev sahipliği yapması, buraların kutsal mekânlar olarak kabul edilmesine sebep olmaktadır (Bayat, 2006: 47). Erzurum'da anlatılan Bel'âm b. Bâ'ûrâ efsanesinde Eğerlidağ da kutsaldır. Eğerlidağ'ı kutsal yapan unsurlar Türk kültüründe dağa yüklenen misyonla aynı karaktere sahiptir. Halk inanışlarında dağ üzerinde tek olan mezarlar her zaman kutsal kabul edildiği için bunlarla ilgili bir takım pratikler söz konusudur. Nitekim kaynak kişilerin verdiği bilgide dağın üzerinde bulunan Bel'âm'ın mezarının devasa tek mezar olması onun evliyaullahtan olduğunu düşündürdüğü için kutsal kabul edilmektedir. Türk mitolojisinde özellikle Hakaslarda görülen dağların hareket etmesi (Bayat, 2006: 51) Bel'âm'ın mezar bölgesinde kendini göstermektedir. Kaynak kişinin aktardıklarına göre Eğerlidağ'daki evliyanın mezarına Erzurum tarafından çıkılırken evliyaya niyet edilir. Eğer niyet yapılmaz ise dağ hareket eder ve mezara çıkılamaz. Fakat dağın diğer taraflarından niyet yapılmadan da mezara çıkılabilir (KK9). Mezar ile ilgili bir diğer inanış ise Cuma günü öğlen ile ikinci vakti arasında mezarın hareket etmesidir (KK8). Hali hazırda animistik Türk düşünce yapısının bir göstergesi olarak dağ ve evliya kültü ile yakından ilişkisi olan bu inanış ve ritüel, *mitolojik dönemin hatırasını yaşatması* (Önal, 2003: 109) bakımından dikkate değerdir.

Ayrıca Eğerlidağ'ın hemen altındaki Tuzcu mahallesinde ikamet eden kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre Eğerlidağ'ın yamacında Kokulu Baba mevkisi vardır. Bundan dolayı da köylüler arasında Eğerlidağ'a Kokulu Dağ da denilmektedir. Kokulu Baba'nın etrafında küçükbaş hayvanlar otladığı zaman sütleri ve sütlerinden yapılan peynir, yoğurt gibi ürünler kokmaktadır. Bu ürünler koktuğu için de tüketilememektedir. Büyükbaş hayvanlar ise Kokulu Baba'nın olduğu mevkiye genelde çıkmamakta, çıktıklarında da oranın otunu yememektedirler. Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre herhangi bir anlatıya sahip olmayan bu yer, hayvan davranışları ile bölgenin bitki örtüsünden dolayı verilmiş bir addır (KK2; KK3; KK8). Burada Kokulu Baba ifadesi dikkat çekicidir. Türk kültüründe dağ ve atalar kültü, bu durumu bize açıklamaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere Türk kültüründe dağ Tanrı'ya yakınlığından dolayı kutsaldır. Dolayısıyla içinde ağaç, taş, bitki örtüsünün farklılık arz ettiği yerler zamanla bir kutsiyet kazanarak toplum tarafından saygı duyulan bir yer haline gelmekte ve saygı ifadesi olarak "evliya" manasında kullanılan "baba" sıfatını (Çetin, 2007: 70) aldığı görülmektedir. Hayvanların bu bölgede otlamaması ya da otlayan hayvanların ürünlerinin kokması o yere kutsallık atfedilmesine sebep olmakta ve zamanla değişimin bir göstergesi olan "baba" ifadesi ile bu kutsallık perçinlenmektedir.

Konuşan hayvan motifi: Türk anlatı geleneğinde hayvanların konuşması söz konusudur. Sözlü anlatıda Bel'âm eşeğinin üzerinde Egerlidağ'a çıkarken eşek ilerlemez. Bel'âm eşeğini sürmeye çalışsa da eşek gitmez ve dile gelerek "Ey Bel'âm, sen nasıl olur da Allah'ın peygamberine beddua etmek istersin. Çabuk geri dön ve tevbe et!" der. Tevrat kaynaklı anlatılarda eşeğin karşısına Cebrail'in çıkması Dede Korkut Hikâyelerinden Deli Dumrul Hikayesini akla getirmektedir. Deli Dumrul atının üstüneyken karşısına Azrail çıkar ve at ürkekerek Deli Dumrul'u üzerinden atar (Akman, 2018: 22). Ayrıca Motif-Index'te doğrudan Bel'âm motif olarak B733.1. *Bel'âm'ın eşeğinin meleği görmesi* ve A2239.6. *Bel'âm'ın eşeğini dövmesi* yer almaktadır (Thompson, 1966: 413; 213).

Hayvana dönüşme motifi: Türk anlatı geleneğinde sıklıkla karşımıza çıkan motiflerden biride hayvana dönüşmedir. Efsanede Bel'âm tam olarak hayvana dönüşme de dilinin köpek gibi uzadığı ve ömrünün geri kalanında dilinin köpek dili gibi olduğu anlatılmaktadır. Allah'ın peygamberine ve ordusuna beddua etmeye niyetlenen Bel'âm'ın dilinin köpek dili gibi sarkması Allah tarafından bir cezalandırmanın neticesidir. Thompson bu durumu C962. *Tabunun yıkılmasıyla hayvana dönüşme* (1966: 490) şeklinde ele alır.

Hile motifi: Bel'âm imanının gittiğini anladıktan sonra, kavmini Hz. Musa/Hz. Yuşa'nın ordusundan korumak için Tevrat'tan bildiği bir durumu İsrailoğullarına karşı kullanır. Şehrin alınmasını istemeyen Bel'âm bunun için zina hilesine başvurur. Bel'âm'ın halkı ile uyguladığı bu hile her ne kadar karşılık bulsa da Allah'ın İsrailoğullarını affetmesi ile Erzurum alınır. Motif-Index'te zinaya bağlı hile K1300. *Baştan çıkarma* (Thompson, 1966: 1830) motifi ile doğrudan ilişkilidir.

Bel'âm bin Bâ'ûrâ Efsanesi

Kur'an-ı Kerim'in Araf Suresi 175 ile 176. ayetlerinde anlatılan kıssada isim zikredilmemektedir. Müfessirlerin pek çoğu bu ayetlerin yorumunda Tevrat kaynaklı Bel'âm b. Bâ'ûrâ kıssasını esas almaktadırlar. Tevrat ve İncil'de kâhin, büyücü ve peygamber olarak gösterilen Bel'âm, bu özellikleri ile yakındoğu mitlerinde *incubation*² ayininin uygulayıcısıdır. Tevrat'ın Çölde Sayım (22) bölümünde Moav Kralı'nın gönderdiği adamlara geceyi burada geçirmelerini ve Tanrı'dan alacağı cevaba göre kendilerine sonucu bildireceğini söylemesi Bel'âm'ın *incubation* ayinini uyguladığını düşündürmektedir (Gaster, 2000: 417). Daha sonra Tanrı'nın emrini yerine getirmediği için Tanrı'nın sevgisini kaybetmesi Lord Raglan'ın *Geleneksel Kahraman* adlı çalışmasındaki 16. *Daha sonra kahraman Tanrıların ve/veya halkının sevgisini kaybeder* maddesi ile sözlü gelenekte derlenen anlatıda, Bel'âm'ın mezarının Egerlidağ'ın doğusundaki tepede -bazı kaynak kişilere göre evliyullah mezarı- olması 19. *Çoğunlukla bir tepenin üzerinde ölür* ve 22. *Kahramanın gömülü olduğu kabul edilen bir veya daha fazla kutsal mezarı vardır* durumunu akla getirmektedir (Raglan, 2006: 278).

Bel'âm b. Bâ'ûrâ ismi İbrani mitlerinde Peygamber Balaam olarak zikredilmektedir. Hz. Adem'in oğlu Kabil/Kain/Cain, Moav, Şit, Edom, Seir, Amelek'ten oluşan Kenanlıların atası sayılmakta ve Moav peygamberinin de Beor oğlu Balaam olduğuna dikkat çekilmektedir. Güney ve doğuda yaşayan Kenanlıları İsrail'in düşmanı olarak gören Peygamber Balaam, bunları dağlardaki kaleleri mesken tutan insanlar olarak göstermektedir (Graves ve Patai, 2022: 143). Ayrıca Bel'âm'la ilgili Yahudi efsanesinde Bel'âm, Tanrı'nın sözlerini ve bilgisini bilen bir peygamber olarak tasvir edilir (Baron, 1958: 46). Diğer taraftan İsrail kaynaklarında Bel'âm'ın, Fırat Vadisi'nde Kuzey Suriyeli bir kâhin olduğu, Moav Sarayı'nda kalarak Yahudi olduğu ve İsrail'i terk ederek Midyanlılara katılıp Yahudilerle savaşan bir kâhin olduğu belirtilmektedir. Eski çağlarda savaşın kâhinler için lanetlemek için kahinlerin/profesyonel büyücülerin görevlendirilmesi adettendi. Bununla birlikte tanrının iradesi ve savaşın kaderinin belirlenmesi eşit derecede önemliydi (Gaster, 1969: 303). Tevrat'tan hareketle, savaş öncesi düşmana lanet okuma görevinin Moav kralı tarafından Bel'âm'a verilmesi, Bel'âm'ın falcı/kâhin/peygamber olması ile ilişkilidir. Savaşın sonucuna Tanrı'nın iradesinin tecelli ettiğini gördüğümüz Tevrat'taki anlatıda, Bel'âm Tanrı tarafından sözü dinlenmeyen kişi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kutsal Kitap, 2009: 249).

² Incubation ayini: Yakarıcının, tanrıya yalvarmak ve bir düşte ya da herhangi bir başka yoldan tanrısal kehaneti elde etmek için birkaç gün tapınağın kutsal yerlerinde kalmasıdır (Gaster, 2000: 416).

Sözlü ve yazılı gelenekte derlenen Bel'âm bin Bâ'ûrâ kıssasında farklılıklar söz konusudur. Bu farklılıkların ortaya çıkmasındaki temel faktör anlatı ortamıdır. Zira "metni anlamak için metnin anlatıldığı ortamı anlamak gerekir" (Oğuz, 2013: 36). Dinî, ahlakî ve tasavvufî kaygıların ön planda tutulduğu metinler anlatı ortamı hakkında bizlere ipucu vermektedir. Örneğin, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz B 346/37 numarada kayıtlı Hikâyet-i Bel'âm Bâ'ûrâ kıssası, diğer anlatılarla benzer özellikler taşısa da bu kıssada dikkat çeken unsurlardan biri Bel'âm'ın, Bâ'ûrâ ilinde veli mertebesinde yetmiş bin dervişi ile yaşayan büyük bir şeyh olduğudur. Kutsal kitaplarda ve sözlü gelenekte yer almayan şeyh, mürşit ve derviş ifadelerinden hareketle anlatının tasavvuf geleneği içinde yeniden düzenlendiği görülmektedir. Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim bilgisi olan kaynak kişilerin anlatımında Erzurum, Bel'âm'ın yaşadığı yer olarak verilirken yer yer Kur'an ayetlerine de atıf yapılmaktadır. Bu sayede anlatının Erzurum'da geçtiği inancı güçlendirilmektedir ki dini bilgiye sahip kaynak kişiler bile Bel'âm'ın burada yaşadığına inanmaktadır. Bu da anlatı ortamının anlatıda mekânsal dönüşüme zemin hazırlamaktadır. Mekânsal dönüşümü destekleyen argümanlardan biri de Sultaniye Medresesi'dir. *Tarihçe-i Erzurum* adlı eserinde Mehmet Nusret, Bel'âm b. Bâ'ûrâ'nın Erzurum'da ikamet ettiği yer hakkında bilgi vermektedir. Bel'âm b. Bâ'ûrâ'nın Sultaniye Medresesi'nde oturduğu bilgisinin halk arasında meşhur olduğunu söyleyen Mehmed Nusret, medresenin harap olduğunu ifade etmektedir (Mehmed Nusret, 1338: 37). Bel'âm'ın medresede oturması iki şekilde yorumlanabilir. İlk olarak medresenin bulunduğu yer medrese yapılmadan önce Bel'âm'ın ikamet ettiği evin konumu olabilir. İkinci olarak önceleri salih bir zat olan Bel'âm'ın medresede ders okuttuğu düşünülebilir. Sözlü gelenekteki anlatı ikinci görüşü desteklemektedir. Nitekim, kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre Bel'âm b. Bâ'ûrâ'nın Sultaniye Medresesi'nde hocalık yaptığı bilgisi mevcuttur (KK6; KK7). Erzurum'un en eski medreselerinden biri olan; 1859 depreminde büyük zarar gören ve I. Dünya Savaşı sırasında yıktırılan medrese (Küçükkuşurlu 2020: 158) konum olarak, Lala Paşa Camii'nin doğu tarafındaki Menderes Caddesi üzerinde yer almaktadır.

Mekânın değişimindeki durumlardan biri de yer isimlerinin halk anlatılarına bağlı ortaya çıkmasıdır. Bugün Yakutiye ilçesi sınırları içinde kalan Araplardüzü Caddesi Hz. Musa'nın ordusu ile Bel'âm b. Bâ'ûrâ'nın kavminin savaştığı yer olarak anlatılmaktadır (KK1; KK5; KK9). Bu anlatıda, Hz. Musa ve İsrailoğulları her ne kadar Arap olmasalar da İslamiyet'in Arabistan'dan doğması veya Hz. Musa'nın hak din peygamberi olması hasebiyle halk muhayyilesinde Hz. Musa'nın ordusunun Arap olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla savaş alanının Araplardüzü diye adlandırılması hem mekâna bağlı halk anlatısının ortadan kaybolmamasına hem mekân isminin kökenine dair bilgiler elde etmemize yardımcı olmaktadır.

Efsane, diğer taraftan Eğerlidağ'ın jeolojik yapısı hakkında birtakım ipuçları barındırmaktadır. Evliya Çelebi'nin aktardığı Bel'âm'ın mezarı ile ilgili bilgilerden hareketle İbrahim Hakkı Konyalı dikkati mezar yerindeki toprak yapısına çekmektedir. Konyalı, bu topraktan sızan sıvıya eskiden insanların *Mumya-yı insani*, *Mum-ı âbin*, *dağ mumu* dediğini ve Oğuzlarca bu maddenin kutsal sayıldığını ve bazı hastalıklarda tedavi amacıyla kullanıldığını belirtmekte birlikte, Türklerin bu maddenin çıktığı yerlere kubbeli abideler ve dikili taşlar yaptıklarını ifade etmektedir (Konyalı, 1960: 361-362). Efsane her ne kadar Erzurum'a mal edilerek anlatılsa da tarihsel gerçeklik göz önüne alındığında Evliya Çelebi'nin bahsettiği olayın Konyalı'nın verdiği bilgilere uygun olduğu söylenebilir. Öte yandan Eğerlidağ'ın tam ortasındaki noktada Kokulu Baba mevkisinde de benzer bir durum vardır. Bölge dağın diğer kısımlarından farklı bir ot yapısına sahiptir. Alan araştırması sırasında toprağın ya da otun koktuğuna dair herhangi bir tespit söz konusu olmasa da yer yapısının diğer kısımlara göre yumuşak olması toprak tabanının farklı olduğunu göstermektedir.

Palandöken dağ silsilesi içinde yer alan Sultan Sekisi, Bel'âm b. Bâ'ûrâ ile doğrudan ilişkili bir efsaneye konu olmaktadır. Kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre Hz. Davut Peygamberin oğlu Hz. Süleyman Peygamber, Erzurum'a geldiği vakit Palandöken Dağı'nın batı tarafındaki Sultan Sekisi'nde ordusu ile mola verir. Süleyman Peygamber'in vezirleri kendi içlerinde anlaşarak Hz. Süleyman'ı öldürüp mallarını almaya niyetlenirler. O sırada Hz. Süleyman uyanır ve orduya hazırlanıp yola çıkmalarını emreder. Ordu Bel'âm'ın mezarının olduğu bölgeden geçip Erzincan'a varınca Süleyman Peygamber, askerlerine atlarının nallarını söküp yeni nal çakmalarını emreder.

Bunun sebebi sorulduğunda ise Bel'âm'ın mezarının olduğu uğursuz topraklardan geçtikleri için bu nallardan hayır gelmeyeceğini bildirir (KK2; KK3). Tuzcu mahallesi sakinleri arasında yaygın olan bu anlatı, Bel'âm b. Bâ'ûrâ'nın mezarının bulunduğu yerin uğursuzluğu bir peygamber aracılığıyla bildirilerek, anlatının inandırıcılığı desteklenmektedir.

Bel'âm bin Bâ'ûrâ'nın mezarının tespit edilmesinde en dikkat çekici yer, Eğerlidağ'ın doğu tarafındaki tepenin yamacında ince ve küçük taşlardan oluşan taşlık bölgedir. Halk arasında hışırlık³ olarak tarif edilen bu bölgede büyük bir evliyaullahın mezarının bulunduğu bilgisini veren kaynak kişi, bu mezarın cuma günleri öğlen ile ikinci arasında yürüdüğünü söylemektedir (KK8). Diğer kaynak kişinin aktardığına göre Erzurum tarafından bu evliyanın mezarına çıkmadan önce evliya niyetlenerek mezarın olduğu dağa çıkılmaktadır. Eğer kişi evliya niyetlemeden dağa çıkmaya çalışırsa dağ hareket ettiği için mezara ulaşamamaktadır. Dağın doğu, batı ve güney taraflarında böyle bir durum söz konusu değildir (KK9).Yaptığımız alan araştırmasında mezar, Kırkdeğirmenler'in bitiş noktası olan mesire alanından 4 km yukarıda Gelinkaya mevkinin bulunduğu derenin sağ tarafındaki tepenin üst kısmındadır. Mezarın bulunduğu alanın taşlık ve biraz eğimli olması, alanın kayıyormuş hissi vermesine sebep olmaktadır. Evliya Çelebi'nin anlatımına uygun olan bu bölgenin *Seyahatname'*de geçen mezar yeri olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Evliya Çelebi'nin bahsettiği konum, mezarın hareket etmesi ve uzunluğu gibi unsurlar tespit ettiğimiz bölge ile benzer özellikler göstermektedir. Ayrıca bölgeye yönelik *Die Grenzboten'*de Bel'âm'ın dev bir mezarı ile yanında bir mezarlık ve Ermeni Kilisesi'nin olduğu bilgisi mevcuttur (1856: 84). Evliya Çelebi'nin toprağın yağlı ve bulgur gibi kaynadığını söylediği mezarda bu özellik mevcut değildir. *Seyahatname'*nin yazılışından bugüne - 377 yıl- Eğerlidağ'da meydana gelen sel, deprem, insan tahribatı gibi unsurlar bölgenin özelliğini yitirmesine sebep olmuş olabilir. Mezarın Cuma günü öğlen ile ikinci arası hareket ettiğinin düşünülmesi, buranın evliya mezarı kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Kaynak kişinin verdiği bilgide evliyanın ismi bilinmemektedir. Burada dikkat çeken bir husus daha vardır: Erzurum il merkezinde yaşayan halk arasında mezarın imansız ölen Bel'âm b. Bâ'ûrâ'ya, mezara yakın bölgedeki mezrada yaşayanlara göre ise mezarın bir evliyaullah'a ait olduğudur. Evliya Çelebi'nin de mezarı ilk gördüğünde *ulu bir evliyaullah* mezarı olarak ifade etmesi o bölgede yaşayan insanların Evliya Çelebi'ye bu bilgiyi verdiklerini akla getirmektedir. Çünkü günümüzde bile mezkûr mezar, yöre sakinleri tarafından evliya mezarı olarak bilinmektedir. Hatta mezradakiler Evliya Çelebi'nin Eğerlidağ'da yedi yıl kaldığını ve buraya gelmeden ya da buradan gittikten sonra yedi yıl Erzurum'a yaz gelmediği anlatılmaktadır (KK8; KK9).

Sonuç

Sözlü kültürde var olan bir metnin değeri, yazılı kültürle olan münasebeti ile doğru orantılıdır. Zira en eski yazılı metne kadar takibi yapılan anlatının değişim ve dönüşüm noktasında hangi aşamalardan geçtiği; hangi farklı kültür ve coğrafyaların etkisinde kaldığı ortaya çıkarılabilir. Bu noktada Tevrat kaynaklı bir anlatı olan Bel'âm bin Bâ'ûrâ'nın Erzurum'da efsaneye dönüşmesi, Erzurum'un İslamî ilimlerin okutulduğu bir merkez konumunda olması ile açıklanabilir. Dini yetkinliği bulunan kişiler, sözlü ortamlarda Bel'âm bin Bâ'ûrâ kıssasını anlatarak kıssanın mekân ve şahıs bağlamında yeniden düzenlenip sözlü olarak da aktarılmasına katkı sağlamış olabilir. Diğer taraftan sözlü gelenekte bir anlatının ne zaman, nerede ve ne şekilde ortaya çıktığını kestirmek imkânsızdır. Fakat 1646 yılında Evliya Çelebi'nin Erzurum'a geldiği göz önünde bulundurulduğunda Bel'âm b. Bâ'ûrâ kıssasının Erzurum'da eş ve benzer metin şeklinde sözlü gelenek yoluyla 377 yıldır anlatılageldiği görülmektedir. Yazılı kaynaklarda İsrailoğulları'ndan olduğu kabul edilse de hangi milletten olduğuna dair kesin bir görüş bulunmayan ve peygamber olduğu düşünülen Bel'âm'ın, diğer peygamberlerden farklı olarak vahyi rüya yoluyla aldığı belirtilmektedir. Bundan dolayı da Bel'âm peygamberliğinin yanında ayinleri yöneten kâhin olarak da karşımıza çıkmaktadır. Tevrat kaynaklı bu kıssaya Kur'an-ı Kerim'in Araf Suresi'nin 175-176. ayetlerinin tefsirinde genişçe yer verilmektedir. Edebi dönüşümün tefsirlerdeki tezahürü olan bu kıssada Bel'âm bin Bâ'ûrâ, Allah'ın

³ Erzurum ağzında kayalardan kopan küçük taşların oluşturduğu ve otun bitmediği yer anlamındadır.

seçkin kullarından olmasına rağmen sonunda imansız olarak ölmektedir. Dünyaya meyletmenin ahireti kaybettireceğine somut bir örnek olarak sunulan Bel'âm bir halk anlatısı olmasının yanı sıra Türk edebiyatının farklı alanlarında da olumsuz bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sözlü gelenekte Bel'âm bin Bâ'ûrâ efsanesinin genişlediği görülmektedir. Farklı kaynak kişilerin verdiği bilgilerden hareketle anlatılar birleştirildiğinde Erzurum'da sadece mezar üzerinden efsane aktarılmamakta yer ismi, Bel'âm'ın mesleği ve yaşadığı yer genişçe anlatılmaktadır. Dolayısıyla bu durum Erzurum'daki cadde/mahalle isimlerinin açıklanmasına ve bölgenin tarihine dair bilgiler sunmasına da yardımcı olmaktadır. Efsane ile doğrudan ilişkisi olmasa da genişlemenin bir başka göstergesi de Evliya Çelebi'nin Egerlidağ'da yedi yıl kaldığı anlatısıdır. Bu anlatının ortaya çıkmasındaki en büyük faktör Evliya Çelebi'nin Bel'âm bin Bâ'ûrâ'nın mezar bilgilerini Egerlidağ çevresinde yaşayan kişilerden kaydetmesi gösterilebilir. Nitekim Evliya Çelebi'nin Egerlidağ'a çıkmasına dair teşekkür eden anlatı, varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir. Dolayısıyla bu durum Bel'âm efsanesini yazıya geçiren kişi ile ilgili anlatının da ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Türk kültüründe yer alan dağ, veli kültleri ve yedi sayısı ile ilgili inanışlar Egerlidağ ve çevresi ile ilgili anlatılarda varlığını devam ettirmektedir. Mitolojik dönemden itibaren gördüğümüz kutsal dağ inanışları ve buna bağlı ritüeller İslamiyet'ten sonra da çeşitli inanışlar altında varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla animistik düşünce yapısı İslamiyetle birlikte veli kültü çevresinde yaşatılmaktadır.

Evliya Çelebi *Seyahatname'* de, Bel'âm b. Bâ'ûrâ'nın baş ve ayak kısmında mezar şahidesi olarak iki zerbarî sütun bulunduğunu söylemektedir. Bu sütunlar tespit ettiğimiz Bel'âm bin Bâ'ûrâ'nın mezar bölgesinde yer almamaktadır. Kaynak kişi, Bel'âm'ın mezar yerinin güneyinde maşatlık olarak tarif edilen bölgede bu sütunların olduğunu söylemektedir. Fakat definecilerin mezarlıkta yaptığı tahribat nedeniyle mezarlık ve sütunlara bölgede rastlanmamıştır.

Diğer taraftan mekânın oluşmasında coğrafi-ekolojik özellikler dikkat çekmektedir. Egerlidağ'ın muhtelif hastalıkların tedavisinde kullanılan bitki çeşitleri bakımından zengin olduğu bilinmektedir. Özellikle Egerlidağ'daki mezar yeri kaynak kişilerin verdiği bilgiler doğrultusunda kötü kokunun yoğun olduğu bölgedir. Evliya Çelebi'nin anlatımına da uygun olan bu bilgiler bize bölgede petrol ya da petrol türevi bir maddenin varlığını haber vermektedir. Günümüzde her ne kadar mezarla ilgili yapılan yer tespitinde bu duruma rastlanmamış olsa da başta Maden Tetkik ve Arama Müdürlüğü olmak üzere ilgili kurum ve kuruluşların bölgede yapacağı araştırmalar, bölgenin maden potansiyelini ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

Kaynaklar

- Akman, E. (2018). "Türk Halk Hikâyelerinde Tevrat Kaynaklı Motifler." 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, Türk Halk Edebiyatı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. ss: 17-26.
- Aydemir, A. (1974). Tefsirde İsrailiyyat Hicri 6. Asrın Başına Kadar, Erzurum: Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Yay.
- Baron, S. W. (1958). A Social and Religious History Of The Jews. (Volume VIII). New York: Columbia University Press.
- Bayat, F. (2006). "Türk Mitolojisinde Dağ Kültü", Folklor/Edebiyat, 12/6, 47-60.
- Cebeci, L. (2003). "Mefâtihu'l-Ğayb" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 28. İstanbul: TDV Yayınları. 348-350.
- Cerrahoğlu, İ. (1993). "Câmi' u'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 7. İstanbul: TDV Yayınları. 105-107.
- Cerrahoğlu, İ. (1995). "Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 11. İstanbul: TDV Yayınları. 260-261.
- Çetin, İ. (2007). "Türk Kültüründe Bab (Baba)/ Ata Geleneği." Milli Folklor, 76, 70-75.
- Daşdemir, Ö. (2016). "Davutoğlu Süleyman Hikâyesinde Tevrat Kaynaklı Dönüştürmeler", Turkish Studies, 11/20, ss. 11-24.
- Die Grenzboten Zeitschrift für Politik und Literatur, Jahrgang XV, Semester 1, No: 1, (1856). (Ed: Gustav Freytag und Julian Schmidt), Leipzig: Friedrich Ludwig Herbig.
- Ebû Cafer Muhammed Bin Cerirü't-Taberî. (2010). Tarih-i Taberî C. 1. (Çev: M. Faruk Gürtunca). İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî. (2017). El-Keşşâf 'An Hakâiki Ğavâmidü't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvil Fî Vucûhi't-Te'vîl. C.2. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Ebu'l-Leys Semerkandî. (1995). Tefsîru'l-Kur'an. (C. 2). (Sadeleştiren: Mehmet Karadeniz). İstanbul: Sezgin Neşriyat ve Ciltevi.
- Evliya Çelebi. (2008). Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzo-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit, C.2/1. (Haz: Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fahreddin er-Râzî. (1991). Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb. (C. 11). (Tercüme: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Cafer Sadık Doğru). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gaster, T. H. (1969). Myth, Legend, And Custom In The Old Testament; a comparative study with chapters from sir. James G. Frazer's Folklore in the old Testament (Volume 1) New York: Harper & Row.
- Gaster, T. H. (2000). Thespis, Eski Yakınoğu'da Ritüel, Mit ve Drama. (Çev: Mehmet H. Doğan) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Graves R., Raphael P. (2022). İbrani Mitleri Tekvin-Yaratılış Kitabı. (Çev: Uğur Akpur). İstanbul: Say Yayınları.
- Hatiboğlu, İ. (2001). "İsrâliyat" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 23. İstanbul: TDV Yayınları. 195-199.
- Hikayet-i bi-İlm, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz B 346/37.
- İbn Kesir. (2010). Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim. (C. 4). (Tercüme: Abdülvehhab Öztürk). İstanbul: Kahraman Yayınları.
- İmam Nesefî. (2007). Nesefî Tefsiri, (C. 4), (Mütercim: Harun Ünal ve Şerafettin Şenaslan). İstanbul: Ravza Yayınları.

- Kutsal Kitap Tevrat, Zebur, İncil. (2009). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- Küçükkuşurlu, M. (2020). Erzurum Camileri Medreseleri Kütüphaneleri. Ankara: Çizgi Kitabevi.
- Mehmed Nusret. (1338). Tarihçe-i Erzurum Yahud Hemşehrilere Armağan. İstanbul: Ali Şükri Matbaası.
- Mukâtil bin Süleyman. (2006). Tefsîr-i Kebîr. C. 2. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Müller, H. P. (1991). "Die Funktion divinitorischen Redens und die Tierbezeichnungen der inschrift von Tell Deir 'Alla" The Balaam Text From Deir 'Alla Re-evaluated. Proceeding of the International Symposium held at Leiden 21-24 August 1989. Netherlands: E.J Brill. pp. 185-205.
- Önal, M. N. (2003). "Dağ Kültü, Eren Kültü ve Şenliklerinin Muğla'daki Yansımaları", Bilig, Bahar/25, ss. 99-124.
- Özek, A. (2022). "el-Keşşâf" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 25. İstanbul: TDV Yayınları. 329-330.
- Öztürk, M. (2003). "Medârikü't-Tenzil ve Hakâikü't-Te'vîl" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 28. İstanbul: TDV Yayınları. 292-293.
- Raglan, L. (2003). "Geleneksel Kahraman", (Çev: Metin Ekici), Halkbiliminde Kuram ve Yaklaşımlar, Ankara: Milli Folklor Yay, ss. 277-303.
- Thompson, S. (1966). Motif-Index of Folk-Literature I-VI, Bloomington: Indiana University Press.
- Weippert, M. (1991). "The Balaam Text From Deir 'Alla And The Study Of The Old Testament 'Alla" The Balaam Text From Deir 'Alla Re-evaluated. Proceeding of the International Symposium held at Leiden 21-24 August 1989. Netherlands: E.J Brill. ss. 151-184.
- YAZICI, İ. (2009). "Semerkandî, Ebü'l-Leys" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 36. İstanbul: TDV Yayınları. 473-476.
- Yazır, M. H. (2012). Hak Dîni Kur'ân Dili. (C. 4). (Haz: Kasım Yayla). İstanbul: Merve Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

- <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/araf-suresi-7/ayet-175/kuran-yolu-meali-5> [E.T: 01.04.2023]
- <http://islamilmli.com/Tefsir/Tefsir/index.htm> [E.T: 12.05.2023]
- <http://islamilmli.com/Tefsir/Tefsir/index.htm> [E.T: 12.05.2023]
- <http://islamilmli.com/Tefsir/Tefsir/index.htm> [E.T: 12.05.2023]
- <http://islamilmli.com/Tefsir/Tefsir/index.htm> [E.T: 12.05.2023]

Kaynak Kişiler

KK1: Kadir ALTINIŞIK

Yaş: 92

Doğum Yeri: Erzurum

Eğitim durumu: Lise

Mesleği: İmam Hatip (Emekli)

KK2: Seyfettin ÜNEŞ

Yaş: 53

Doğum Yeri: Erzurum

Eğitim durumu: İlkokul

Mesleği: Çiftçi

KK3: Mehmet DAĞ

Yaş: 51

KK6: Latif SEÇER

Yaş: 69

Doğum Yeri: Erzurum

Eğitim durumu: Lise

Mesleği: Emekli (Memur)

KK7: Nuh HAS

Yaş: 50

Doğum Yeri: Erzurum

Eğitim Durumu: Lise

Mesleği: Vakıf yöneticisi

KK8: Mehmet SOLAK

Yaş: 57

Doğum Yeri: Erzurum
Eğitim durumu: Lise
Mesleği: Serbest Meslek

KK4: Suat BURAK
Yaş: 64
Doğum Yeri: Erzurum
Eğitim durumu: Lise
Mesleği: Kantin İşletmecisi

KK5: Mustafa PİLATİN
Yaş: 55
Doğum Yeri: Erzurum
Eğitim durumu: Lise
Mesleği: İmam Hatip

Doğum Yeri: Erzurum
Eğitim durumu: Lise
Meslek: Çiftçi

KK9: Ahmet SOLAK
Yaş: 54
Doğum Yeri: Erzurum
Eğitim durumu: Lise
Meslek: Çiftçi

KK10: Sadettin ALTINIŞIK
Yaş: 61
Doğum Yeri: Erzurum
Eğitim durumu: Üniversite
Meslek: Emekli (Uzman)

Ekler

Resim 1. Tommaso Porlezza della Porta tarafından yapılan “Balam Peygamber” heykeli 1575 – 1577.

Kaynak:<https://www.rijksmuseum.nl/nl/rijksstudio/kunstwerken/terracotta/objecten#/BK-2010-11,0> [ET: 05.04.2023]

Resim 2. Tivratta Melek, Balam'ın eŖeđini durdurur.

Kaynak:
<https://www.getty.edu/art/collection/object/105T7A>
[ET: 04.04.2023]

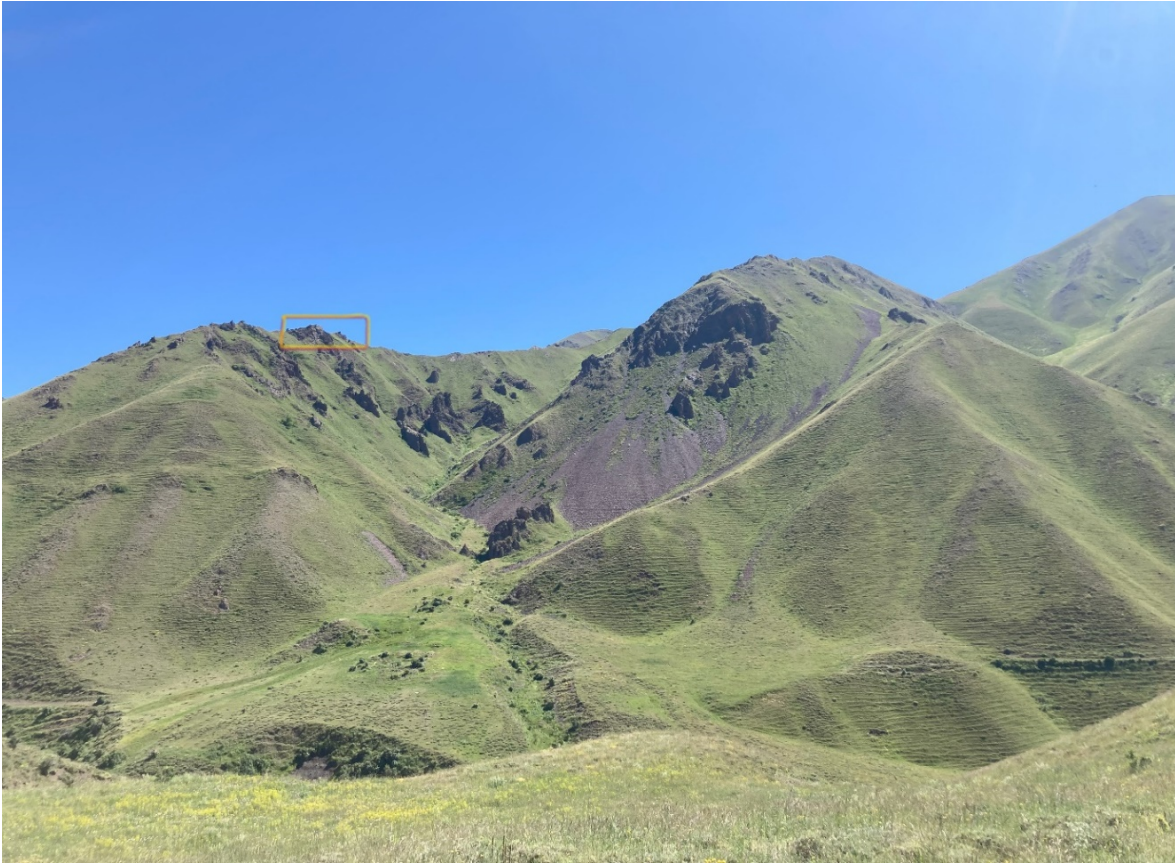
Resim 3. Eğerli Dağ'ın doğu tarafında Bel'âm bin Bâ'ûrâ'nın mezar yeri.

Resim 4. Hareket ettiği söylenen Bel'âm bin Bâ'ûrâ'nın mezarı.

Resim 5. Kırkdeğirmenler tarafından Bel'âm bin Bâ'ûrâ'nın mezar bölgesinin görünüşü.

Resim 6. Bel'âm bin Bâ'ûrâ'nın mezarı Google Earth'ten görünümü.

Resim 7. Eğerli Dağ' da yer alan Kokulu Baba mevkisi.

Resim 8. Efsanede, Bel'âm bin Bâ'ûrâ'nın müderrislik yaptığı Sultaniye Medresesi'nin günümüze ulaşmayan yeri. (Medrese, Lalapaşa Camiinin sol tarafına kalmaktadır.)

Kaynak: http://erzurumarsivi.com/?page_id=250 [05.05.2023]

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek olmadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.